

SAN LAZZARO MIKHİTARYAN KÜTÜPHANESİ

BETÜL BAKIRCI

SAN Lazzaro adasını, Ermeni toplumunda yaşanan değişim ve dönüşümlerin temsili bir mekanı, daha açık bir ifadeyle merkez noktası olarak görmek mümkündür. Adayı hem Ermeni hem de Osmanlı çalışmaları için kıymetli kılan en önemli nokta, 18. yüzyılda başrahip Mıkhitar'ın burada kurduğu manastırın Ermenilerin fikrî hayatına sağladığı katkının yanısıra coğrafyaları aşan, kapsamlı bir kültürel etkileşim ağına sahip olmasıdır.

Esasında Ermenilerin Venedik ile bağlantısı 16. yüzyıla dayanır. Hagop Meğabard'ın (Günahkar Hagop) girişimi ile 1512'de Venedik'te ilk Ermenice kitap basılır ve böylelikle Ermenilerin matbaa faaliyetleri burada başlamış olur. Bu tarihi 1564 ve 1565 yılları izler. Meğabard gibi Apkar Tıbir Toghatesi'nin de kitabı Venedik'te basılır. Daha da önemlisi Toghatesi 1567'de İstanbul'da mülkiyeti ve idaresi kendisine ait bir matbaa kurarak "basım sanatını Ermeni dünyasına aşamalı ve etkin bir biçimde sokan ve bu alanda kalıcı bir etki yaratan kişi" olur.

16. yüzyılın sonuna kadar Apkar'ın desteğiyle, yaklaşık 25 kitap basılarak ciddi bir üretim gerçekleştirilir.¹

Meğabard ve Apkar'ın faaliyetlerinin akıbeti hakkında pek bir bilgiye sahip olmamakla birlikte Ermenilerin matbaacılık aracılığıyla kurdukları temasın, birçok komşu kültürle etkileşimi çoğalttığı aşikardır. Ayrıca bu faaliyetler doğrudan Ermeni modernitesini şekillendirerek yeni bir dünya algısının habercisi olur. 18. yüzyılda bu yeni algıya tanıklık eden San Lazzaro'da üretim giderek genişler ve Ermeni toplumu dışına da taşarak Batı ile Doğu arasında bir kesişim noktası oluşturur.

San Lazzaro'yu bir akademik merkeze dönüştüren Mıkhitar 1676'da Sivas'ta doğar. 15 yaşına geldiğinde rahip olmaya karar vererek ailesinin yanından ayrılır. Kilisedeki yaşantısı boyunca her zaman bir arayış halinde, daha derin ve bilinçli bir inanç sisteminin peşinden giden Mıkhitar'ın ilk göçü Erzurum'a olur. Oradan önce Eçmiyadzın, daha sonra ise İstanbul'a geçerek amaçlarını gerçekleştirme-ye çalışır. Mıkhitar ve taraftarları yeni bir

dinî birlik ve bilinç kurma niyetindedir ama İstanbul'daki patrikhaneye görüşleri örtüşmez ve bir çatışma içine sürüklenirler.² Bu çatışma sonucunda onları yeni bir göç beklemektedir. Her ne kadar zorunlu bir hareket olsa da Mıkhitar ve yoldaşlarının çıktığı yol Ermeni aydınlanmasında bir dönüm noktasıdır.

1717'de San Lazzaro'ya yerleşen birliğin temel hedefini şöyle açıklamak mümkündür: "Birincisi tarikatın çalışmalarını kendi başına yürütecek kalitede öğrenci yetiştirmek, ikincisi ise Ermeni milletinin manevi ve entelektüel aydınlanmasını sağlamak."³ Bu doğrultuda hareket eden Mıkhitaristlerin San Lazzaro'yu yalnızca dinî bir yere değil, her alanda yoğun üretim temposuna sahip, entelektüel faaliyetlerde bulunan bir merkeze dönüştürdüğü gözlemlenir.

Mıkhitaristlerin hem San Lazzaro'ya hem de Ermeni toplumuna bir diğer katkısı da faaliyetlerini sürdürdükleri dönemde oluşturmaya başladıkları arşiv ve kütüphanelerdir. Uzun yılların sonunda ortaya çıkan bu miras sadece Ermeni kültürünü değil birçok halkın birbiriyle

temasları sonucu oluşan birikimi yansıtır.

San Lazzaro'daki Mıkhitaryan Kütüphanesinde Ermeni dil, tarih ve kültürü başta olmak üzere buradaki matbaada basılmış farklı disiplinlere ait eserlere; Yunan, Latin ya da Avrupa dillerinden tercüme kitaplara ve Ermeniler ile yakın temasa sahip birçok kültüre dair geniş bilgiye ulaşmak mümkündür.⁴ Gürsoy Şahin, San Lazzaro Arşivi himayesindeki birikime şöyle dikkat çeker:

“Kaynaklardan anlaşıldığına göre buradaki müzede 150.000 cilt kitap, çoğu Arabistan, Hindistan ve Mısır'dan toplanmış 4000-4500 Ermenice elyazması eser bulunmaktadır.

Manastırın müzesi de oldukça zengindir. Buradaki bazı eşsiz antikalar, özellikle kütüphane, Ermenice ve Ermenilerle ilgili çalışmalar açısından dünyanın en zengin kitaplarına sahiptir.

Ayrıca Ermenice elyazmaları, neredeyse her çeşit eski ve ortaçağ Ermeni kültürünün örnekleri bulunmaktadır. Müzede materyal Akdeniz ve Avrupa kültür dairesi içinde Ermeni alfabesinin başlangıcı ve gelişmesini anlamaya

yardım edecek seviyededir. Venedik'teki merkezde olduğu gibi Viyana'daki merkezde de bugün başlıklarla birlikte 40.000'i Ermenice olmak üzere 270.000 cilt kadar kitap bulunmaktadır. Bu eserlerden yaklaşık 3000'i eski dönemlere ait Ermenice elyazması, 10.000'den fazla metin ve Ermenice eser ile Ermeni araştırmaları için kaynaklar bulunmaktadır.”⁵

Benzer şekilde Zakarya Mildanoğlu da günümüze kadar hayatta kalmayı başaran 30 bin Ermeni elyazmasının 4 bininin Mıkhitaryan Kütüphanesinde korunduğunu vurgular.⁶ Kütüphanenin bünyesindeki nadir koleksiyonlar yalnızca Ermeni kültür ve tarihine değil, bu coğrafyanın farklı milletlerine de işaret eder. Öte yandan Mıkhitaristler kitap basım, dağıtım ve toplama faaliyetleri aracılığıyla Ermeni toplumunun yeni bir dünya algısı kazanmasında öncü bir rol oynar. “Mıkhitaristler ile Venedik arasındaki hayli verimli ortaklığın vücut bulduğu .. bir başka boyut da .., Ermeni kültürü alanında yaptığı muazzam hümanist üretim”dir.⁷

San Lazzaro, Osmanlı tebaasına mensup Sivaslı Mıkhitar'ın çalışmalarıyla

farklı kültürleri konuşuran ve buluşturan bir mekana dönüşmüş, bir yandan da zengin kütüphanesiyle “kendi tarih ve medeniyetinin tipik boyutuyla adeta kesişen, kendi imgesini yansıtan bir ortak nokta”⁸ olma pozisyonunu korumuştur. **Z**

NOTLAR

* Boğos Levon Zekiyan, *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi*, Aras, 2018, s. 74.

¹ Boğos Levon Zekiyan, *Ermeniler ve Modernite*, Aras, 2002, s. 42.

² Zekiyan, *Kayıp Kentten Manevi Vatana: Ermeni Tarihine Toplu Bir Bakış Denemesi*, s. 87-88.

³ Gürsoy Şahin, “Sivaslı Mıkhitar ve Mıkhitaristlerin Ermeni Kimliğine Katkıları”, (Erişim 11 Eylül, 2020).

<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sivasli-mkhitar-ve-mkhitaristlerin-ermeni-kimligine-katkilari/>.

⁴ Yervant Baret Manok, *Doğu ile Batı Arasında San Lazzaro Sahnesi: Ermeni Mıkhitarist Manastır ve İlk Türkçe Tiyatro Oyunları*, haz., Fırat Güllü ve Mehmet Fatih Uslu, BGST, 2013, s. 26.

⁵ Gürsoy Şahin, “Sivaslı Mıkhitar (1676-1749), Mıkhitaristler ve Ermeni Milliyetçiliğine Katkıları”, *Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler*, cilt 2, haz., Prof. Dr. M. Melin Hülagü, Doç. Dr. Şakir Batmaz ve Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan, Erciyes Üniversitesi Yayını, 2008, s. 252-53.

⁶ Mildanoğlu, *İzmir Ermenileri*, s. 184.

⁷ Zekiyan, a.g.e., s. 102.

⁸ Zekiyan, a.g.e., s. 103.